

УДК 159.98: 316.77

Ірина Петренко,

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, м. Київ.

**ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ SWOT-АНАЛІЗУ
ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Стаття присвячена аналізу результатів, одержаних у процесі використання технології SWOT відносно дослідження особливостей діалогічної взаємодії суб'єктів спілкування в шкільному середовищі. Визначено комунікативні інтенції учасників соціального діалогу в освітньому просторі. Вивчено характеристики діалогічної партиципації в системі шкільної освіти. Розкрито соціально-психологічні чинники, що впливають на ефективність міжсуб'єктної комунікативної взаємодії в освітній сфері.

Ключові слова: SWOT-аналіз, діалогічна взаємодія, діалогічна партиципація, соціальний діалог, комунікативні інтенції.

Статья посвящена анализу результатов, полученных в процессе использования технологии SWOT относительно исследования особенностей диалогического взаимодействия субъектов общения в школьной среде. Определены коммуникативные интенции участников социального диалога в образовательном пространстве. Изучены характеристики диалогической партиципации в системе среднего образования. Раскрыты социально-психологические факторы, которые влияют на эффективность межсубъектного коммуникативного взаимодействия в образовательной сфере.

Ключевые слова: SWOT-анализ, диалогическое взаимодействие, диалогическая партиципация, социальный диалог, коммуникативные интенции.

The article is devoted to the analysis of results, got in the process of the use of technology of SWOT in relation to research of features of dialogic interaction of the subjects of communication in the school environment. Defined communicative intentions of the participants of social dialogue in the educational space. The characteristics of dialogic participation process in the school system were studied. Revealed social-psychological factors that influence of the efficacy intersubjective communication process in education.

Keywords: SWOT-analysis, dialogic interaction, dialogic participation, social dialog, communicative intensions.

Постановка проблеми. Становлення і розвиток духовно зрілої, відповідальної особистості стає можливим тільки в діалозі. Таким чином, діалог виступає сьогодні не лише педагогічним методом і формою навчання й виховання, а визначається як пріоритетний принцип шкільної освіти.

Однією з важливіших характеристик діалогічного процесу є його відкритість для всіх учасників комунікації, тобто будь-яка прихована поведінка, закрита інформація, латентні наміри не можуть бути предметом для спільного обговорення. Чим більше інформації відомо учасникам діалогу, тим зрозумілішою й якіснішою буде комунікація. Тому встановлення міжсуб'єктних стосунків часто пов'язано з роботою над збільшенням особистістю своєї відкритої зони й водночас зменшенням своєї прихованої і сліпої зони (Х. Інхгама, Д. Люфт, С. Палка) [1, 5]. Разом з цим, з'ясування й конкретизація проблем з метою їх розв'язання неможливе без реалізації й дотримання суб'єктами спілкування принципу діалогічної партиципації, наслідки і результати якої можна розглядати на декількох рівнях, а саме:

✓ *особистісному* (особистісна мотивація: потреба у незалежності, автономії, свободі вибору, самостійності, самореалізації; саморегуляція, когнітивні і соціальні компетенції; самоефективність);

✓ *організаційному* (організаційний клімат, культура, ідентичність і

образ організації);

✓ *соціальному* (вплив на суспільні процеси, соціальні перетворення)

[2, 4].

Процес діалогічної партиципації здійснюється поетапно. У ході поставлення спільної мети (для вирішення сумісного завдання, проблемної ситуації) між суб'єктами комунікативної взаємодії створюються умови для виникнення партиципаційного процесу, що реалізується через горизонтальну комунікацію (консультування) та/або вертикальну комунікацію (інформування). Для реалізації діалогічної партиципаційної дії необхідним є доступ до інформації і процесу прийняття рішення, що зумовлює більш високий ступінь включеності комунікантів. Партиципаційна дія здійснюється завдяки поточному оцінюванню її результатів і корегуванню, за необхідності, її мети. Заключним етапом процесу партиципації є досягнення суб'єктами комунікативної взаємодії спільного результату – взаєморозуміння.

Для розширення можливостей практичного вивчення діалогічної партиципації й отримання нових експериментальних даних необхідним є впровадження відповідного інструментарію. Аналіз емпіричних і теоретичних досліджень партиципаційних процесів свідчить про те, що в науковій літературі представлено різні способи вимірювання одного або декількох аспектів партиципації, однак жоден з цих методів не є достатньо розробленим, або ж їх використання у різних соціальних практиках виявилось обмеженим. Тому, **метою** статті стало викладення результатів, одержаних в ході опрацювання технології SWOT-аналізу, що дозволило розкрити особливості процесу діалогічної партиципації. У руслі нашого емпіричного дослідження, було поставлено і вирішувалися такі **завдання**:

1. Визначити комунікативні інтенції учасників соціального діалогу в освітньому середовищі.

2. Вивчити особливості діалогічної партиципації в системах «учень –

шкільна освіта», «учитель – шкільна освіта».

3. Розкрити соціальні та особистісні чинники, що впливають на міжсуб'єктну комунікативну взаємодію в освітній сфері.

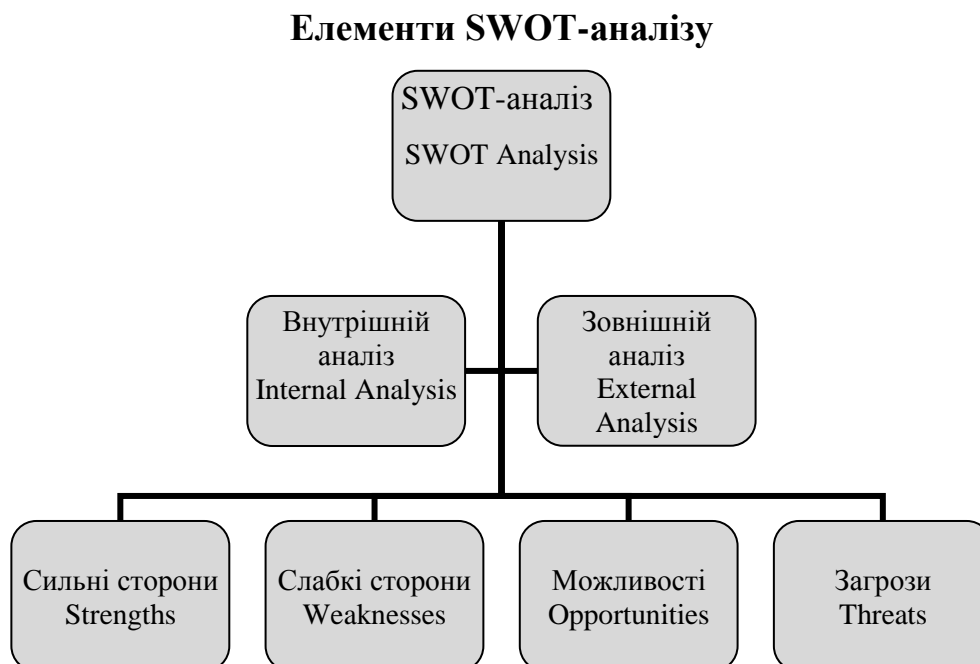
Виклад основних положень і методики дослідження. У дослідженні взяли участь 26 вчителів (різного віку, кваліфікаційного рівня, стажу роботи, різної статі) і 58 учнів 3–4-х класів середньої загальноосвітньої школи м. Києва.

Використаний у дослідженні метод SWOT-аналізу, винайдений дослідниками Стенфордського університету (автор – Альберт Хамфрі [6]), дав змогу визначити комунікативні інтенції суб'єктів спілкування в процесі діалогічної партиципації й змодельовати напрями розв'язання актуальних в освітньому середовищі проблем. Технологія SWOT-аналізу передбачає, передусім, виявлення сильних (Strengths) і слабких (Weaknesses) сторін, можливостей (Opportunities) і загроз (Threats), встановлює взаємозв'язки між цими елементами, що дозволяє сформулювати ментальні інтегровані моделі дій для досягнення цілей організації взагалі або реалізації особистісних стратегій суб'єктів діалогічної взаємодії зокрема (див. схему).

Метод SWOT-аналізу застосовано у нашому дослідженні з метою узагальнення значного обсягу діагностичних даних щодо функціонування освітнього закладу, а також для вивчення змістових особливостей і тенденцій його розвитку. Цей метод використано для співставлення даних аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища установи, її позитивних і негативних характеристик.

Принципи подібного аналізу є такими:

- ✓ оцінка сильних і слабких сторін освітньої установи у різноманітних умовах;
- ✓ можливості, що з'являються;
- ✓ небезпеки, що виникають у змінюваних обставинах.

Досліджуваних в ході проведення SWOT-аналізу чинників зовнішнього і внутрішнього середовища може бути чимало, але з них обираються лише ті, що найбільше характеризують діяльність освітньої установи і впливають на її співробітників. Прорахунки в процесі аналізу, або недооцінка будь-якої з аналізованих складових, можуть у подальшому «зірвати» реалізацію плану дій і стратегій з трансформації закладу чи окремих суб'єктів спілкування (див. таблицю).

Оскільки SWOT-аналіз не містить економічних категорій, його можна застосовувати до будь-яких організацій, груп чи окремих суб'єктів з метою побудови стратегій їх розвитку в найрізноманітніших сферах діяльності. Наприклад, якщо йдеться про аналіз роботи школи, то з'ясування сильних і слабких елементів (S–W) стосуватиметься всього, що належить до організації внутрішнього шкільного життя (організація навчального процесу, питання управління, взаємин у колективі, трудової й навчальної дисципліни тощо). Якщо йтиметься про елементи О–Т (можливості – загрози), то це матиме відношення до зовнішніх чинників (освітні стандарти і програми, підручники, загальнонаціональна освітня політика, освітня економіка,

ситуація у суспільстві тощо).

Таблиця

Сутність елементів SWOT

	Внутрішні	Зовнішні
Позитивні (сильні елементи)	<i>Переваги (S)</i> – сильні сторони, що дають можливість пристосовуватись і конкурувати, додають навчальному закладу чи суб'єкту спілкування додаткових пріоритетів.	<i>Можливості (O)</i> – чинники зовнішнього середовища, що стимулюють розвиток, надають можливості до впровадження інноваційних технологій.
Негативні (слабкі елементи)	<i>Слабкості (W)</i> – недостатність внутрішніх ресурсів, що не дозволяє використовувати можливості й протидіяти загрозам, ставить навчальний заклад або суб'єкта спілкування у несприятливі умови його функціонування.	<i>Загрози (T)</i> – зовнішні негативні чинники, що перешкоджають розвиткові навчального закладу або суб'єкта спілкування лишаяють його суттєвих конкурентних переваг.

Відтак, за допомогою процедури SWOT-аналізу проаналізовано індивідуальні особливості суб'єктів спілкування, що виявляються у процесі їх діалогічної взаємодії. Це дало змогу визначити комунікативні інтенції учасників соціального діалогу в системі «учень – шкільна освіта»; розкрити чинники комунікативної ефективності/неефективності школярів; з'ясувати потенції, що сприяють самовдосконаленню; окреслити небезпеки, що перешкоджають особистісному розвитку.

Чинниками особистісної комунікативної ефективності учнів в освітньому середовищі виявилися:

✓ характерологічні якості особистості (чесність, щирість, товариськість, відвертість, доброзичливість тощо);

✓ сформованість умінь і навичок спілкування (вміння слухати

співрозмовника, промовляти, жартувати, ставити запитання, постійно навчатися розуміти співрозмовника тощо);

- ✓ когнітивний розвиток (розум, відчуття гумору, допитливість, креативність);

- ✓ позитивне емоційне налаштування на спілкування (добрий настрій, спокій, рівноваженість, зацікавленість у спільному вирішенні проблем);

- ✓ позитивне ставлення до співрозмовника (любов до інших, привітність, уважність до інших, відданість).

Серед чинників, що ведуть до неефективної комунікативної взаємодії, учнями відзначаються такі:

- ✓ характерологічні якості (лінощі, байдужість, марнославство, сором'язливість);

- ✓ негативні емоційні переживання (злість, сварки, крики, плач, грубість, поганий настрій тощо);

- ✓ негативне ставлення до співрозмовника (необ'єктивність, недовіра, байдужість, неприйняття іншого, непорозуміння);

- ✓ недостатня сформованість умінь і навичок спілкування (погано володію мовою, недостатньо тренована пам'ять, можу щось забути).

Як показав SWOT-аналіз, чинниками зовнішнього середовища, що стимулюють особистісний розвиток, надають учневі можливості до самовдосконалення у спілкуванні є:

- ✓ позитивний приклад інших людей (беру за приклад людей, яким я довіряю, маю за взірець поведінку героїв літературних творів, прислухаюся до інших, привітне ставлення з боку інших);

- ✓ набуття комунікативного досвіду (потрібно більше спілкуватися з іншими людьми, бути ввічливим, вихованим, мати відчуття до людей, виявляти чесність у стосунках, слова підкріплювати справами, допомагати людям добрими порадами і гарними вчинками);

✓ розвиток умінь і навичок спілкування (уміти аргументовано відстоювати власні позиції, вчитися критично мислити, навчитися гарно читати, мати можливість оволодіти іноземними мовами, вміти уважно слухати, мати здатність співчувати людям, уміти передбачувати те, що скаже співрозмовник, не соромитися);

✓ розвиток характерологічних якостей особистості (делікатність, самостійність, бути добрим, сердечним, душевним, розумним, делікатним, чесним у спілкуванні).

Серед чинників, що мають негативний прояв і відчуються особистістю як загрози, за допомогою методики SWOT виявлено такі:

✓ агресивний вплив з боку оточення (нав'язування думок, маніпуляції, агресія ЗМІ, нещирість і неправда у суспільстві, омана, насилля, війна, погрози, злість інших, нецензурні висловлювання);

✓ невпевненість у власних силах, у своїй компетентності (боюся зупинитися у власному розвитку, не маю можливостей для самореалізації, боюся, що зі мною не будуть спілкуватися, боюся образити інших, невпевненість у собі, боюся сказати щось не те, невизначеність у майбутньому).

За допомогою процедури SWOT-аналізу проаналізовано особливості функціонування загальноосвітнього середнього закладу, що виявляються у процесі діалогічної партиципації суб'єктів спілкування. Це дало змогу визначити комунікативні інтенції учасників соціального діалогу в системі «учитель – шкільна освіта»; розкрити чинники ефективної/неефективної діяльності навчального закладу; з'ясувати можливості, що стимулюють його розвиток; окреслити причини, що заважають прояву його суттєвих конкурентних переваг; знайти нові сприятливі умови для розв'язання організаційних проблем.

Переваги, що надають навчальному закладу можливість конкурувати і

мати додатковий пріоритет:

- ✓ високий професійний рівень вчителів (творчі педагоги-професіонали, багато вчителів мають вищу кваліфікаційну категорію, педагоги регулярно відвідують курси підвищення кваліфікації, учителі користуються предметними сайтами для збагачення власного досвіду тощо);

- ✓ навчання, центроване на учневі (школярі спрямовуються до самовдосконалення й особистісного зростання; приділяється багато уваги до постійного розвитку учнів; талановиті учні – призери учнівських олімпіад);

- ✓ статусність навчального закладу (найстаріший навчальний заклад з ustalеними традиціями, заслужена висока репутація, сучасний державний навчальний заклад);

- ✓ інноваційний супровід (сучасне матеріально-технічне забезпечення, співпраця з науково-дослідними інститутами та вищими навчальними закладами);

- ✓ надання якісних освітніх послуг (поглиблене вивчення предметів природничого циклу; вивчення іноземних мов; функціонування гуртків, спортивних секцій; факультативи з предметів базових дисциплін та курсів за вибором).

В процесі діалогічної партиципації визначено «слабкі сторони» навчального закладу, що ставлять його у несприятливі умови функціонування:

- ✓ жорстка регламентація навчально-виховного процесу (неможливість самостійно обирати навчальні плани, програми);

- ✓ переважання традиційних або застарілих підходів до навчання (застарілі навчальні програми; у педагогів виявляється звичка працювати за сталою моделлю у подачі навчального матеріалу, побоювання експериментувати);

- ✓ недостатні зв'язки з соціальними партнерами (відсутня взаємодія з

позабюджетними організаціями, комерційними установами для активації можливостей і пошуку нових ресурсів; не відчувається повноцінної підтримки з боку батьківської ради; слабкі взаємозв'язки з іноземними партнерами за програмами обміну і стажування);

- ✓ низька мотивація праці педагогів (обмежені фінансові можливості вчителів і школи, «ефект професійного вигорання»).

В ході ситуативного аналізу виявлено чинники, що стимулюватимуть розвиток освітнього закладу:

- ✓ інноваційний розвиток (використання інтернет-технологій, впровадження інноваційних технологій з розвиваючого навчання, розвиток дистанційного навчання);

- ✓ надання нових якісних освітніх послуг (відкриття нових профілів і напрямків навчання, розширення кількості гуртків за інтересами);

- ✓ підвищення кваліфікаційного рівня вчителів (засвоєння ними нових методів, технологій навчання);

- ✓ соціальне партнерство (можливість приймати участь у програмах міжнародного обміну і стажування; залучення соціальних партнерів до вирішення питань, пов'язаних з розвитком школи; залучення сторонніх фахівців і консультантів для збагачення досвіду, активації можливостей, пошуку нових ідей і ресурсів).

Визначено зовнішні негативні чинники, що перешкоджають ефективному функціонуванню школи зокрема і освітньої галузі взагалі:

- ✓ поглиблення кризових явищ у суспільстві (тотальна нестабільність у державі; нестабільне фінансування, побоювання скорочень, безробіття, невиплат заробітної плати або її урізання; несприятливі демографічні зміни; загострення криміногенної обстановки; поглиблення глобальної екологічної кризи);

- ✓ агресивне зовнішнє соціальне середовище (воєнна агресія, анексія,

окупація територій, терористичні акти; негативний вплив засобів масової інформації);

✓ зміни у базових цінностях і стилі життя (зниження попиту на освітні послуги через зміну потреб і смаків; зміни у стилі життя, високий рівень розшарування населення);

✓ соціальна незахищеність освітян (відсутність урядових соціальних програм захисту педагога; існування соціального стереотипу «бути вчителем – непрестижно»);

✓ недостатність соціального діалогу (введення не завжди доречних, недостатньо аргументованих нормативно-правових регулятивних актів з боку державної законодавчої та виконавчої влади; незацікавленість у співробітництві з боку громадських і благодійних організацій).

Висновки. Соціальний діалог досліджено як зовнішньо детермінований процес, що визначається внутрішньою готовністю особистості до партиципації і здійснюється у формі міжсуб'єктної комунікативної взаємодії з метою трансформації суспільного середовища. Показано, що діалогічна партиципація як механізм формування соціальної активності суб'єктів спілкування реалізується на особистісному, організаційному, соціальному рівнях і здійснюється поетапно. Схарактеризовано основні етапи партиципаційного процесу, якими є: формулювання комунікантами спільної мети, консультування та/або інформування, прийняття рішення щодо реалізації партиципаційної дії, здійснення діалогічної партиципаційної дії, поточне оцінювання і корекція процесу партиципації, досягнення спільного результату (взаєморозуміння).

Простежено особливості діалогічної партиципації в системах «учень – шкільна освіта», «учитель – шкільна освіта» за допомогою методичної процедури SWOT, в ході якої визначено інтенції учасників соціального діалогу, що розкривають чинники соціальної та особистісної комунікативної

ефективності/неефективності суб'єктів спілкування в шкільному середовищі.

Перспективи подальших досліджень полягають у наступному теоретичному й експериментальному вивченні механізмів соціального діалогу та розробці технологій щодо його розгортання в освітньому середовищі.

Список використаних джерел

1. Джонсон Девід В. Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування / Пер. з англ. В. Хомика. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 288 с.: іл. – Бібліогр.: с. 283–284.

2. Романько И.Н. Изучение организационной партиципации как составляющей процесса коммуникации в организациях [Электронный ресурс] // Психологические исследования: электрон. науч. журн. – 2011. – N 2(16). – URL: <http://psystudy.ru> (дата обращения: 28.09.2014). 0421100116/0018.

3. Яворська-Ветрова І.В. До проблеми дослідження рефлексії як механізму становлення особистісної ефективності /І.В. Яворська-Ветрова // Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Духовність у становленні та розвитку особистості» (9-11 жовтня 2014 р., м. Івано-Франківськ). – Івано-Франківськ, 2014. – С. 768–775.

4. Cooper С.Е. Communicating your participation at work: An exploration of participation types, communication behaviors, organizational commitment, and satisfaction: Ph.D. Dissertation / The University of Texas at Austin. 2002.

5. Palka S. Dialog w dydaktyce ogólnej i praktyce kształcenia / Teoria i praktyka kształcenia w dialogu i perspektywie. – Białystok, 2003. – s. 482–483.

6. SWOT-анализ: полное руководство [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://landmarketing.ru/polnyj-swot-analiz-predpriyatiya-primery-voprosy-tablitsy-shablony/>.

Spisok vikoristаниh dzherel

1. Dzhonson Devid V. Social'na psihologija: trening mizhosobystisnogo spilkuvannja / Per. z angl. V. Homyka. – K.: Vyd. dim «KM Akademija», 2003. – 288 s.: il. – Bibliogr.: s. 283–284.
2. Roman'ko Y.N. Yzuchenye organizacyonnoj partycypacyy kak sostavl'jajushhej processa kommunikacyy v organizacijah [Электронный ресурс] // Psihologicheskiye issledovanyja: elektron. nauch. zhurn. – 2011. – N 2(16). – URL: <http://psystudy.ru> (data obrashhenija: 28.09.2014). 0421100116/0018.
3. Javors'ka-Vjetrova I.V. Do problemy doslidzhennja refleksii' jak mehanizmu stanovlennja osobystisnoi' efektyvnosti /I.V. Javors'ka-Vjetrova // Materialy VIII Mizhnarodnoi' naukovo-praktychnoi' konferencii' «Duhovnist' u stanovlenni ta rozvytku osobystosti» (9-11 zhovtnja 2014 r., m. Ivano-Frankivs'k). – Ivano-Frankivs'k, 2014. – S. 768–775.
4. Cooper C.E. Communicating your participation at work: An exploration of participation types, communication behaviors, organizational commitment, and satisfaction: Ph.D. Dissertation / The University of Texas at Austin. 2002.
5. Palka S. Dialog w dydaktyce ogólnej i praktyce kształcenia / Teoria i praktyka kształcenia w dialogu i perspektywie. – Białystok, 2003. – s. 482–483.
6. SWOT-analiz: polnoe rukovodstvo [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: [http:// landmarketing.ru/polnyj-swot-analiz-predpriyatiya-primery-voprosy-tablitsy-shablony/](http://landmarketing.ru/polnyj-swot-analiz-predpriyatiya-primery-voprosy-tablitsy-shablony/).